

پیشینه تهیه طرح‌های شهری

طرح پیشنهادی شهر همدان به‌عنوان اولین طرح شهری، توسط کارل فریش (مهندس چرمساز و رئیس کارخانه چرم‌سازی همدان) تهیه و به وزارت داخله پیشنهاد شد و در آبان ماه ۱۳۱۰ به تصویب وزارت داخله رسید. براساس این طرح، باید میدانی به قطر ۱۵۰ متر در مرکز شهر با شش خیابان عریض شعاعی مرکزی ایجاد می‌شد و خیابان‌ها به خیابان عریض (بلوار) کمربندی در فاصله ۷۵۰ متری ختم می‌شدند. بدین ترتیب میدان مرکزی، سبزه‌میدان کهن و شش خیابان مرکزی محلات شهر را منهدم می‌کردند.

در سال ۱۳۱۲ "قانون تعریض و توسعه معابر و خیابان‌ها" به تصویب رسید و با وجود آن که در مفاد این قانون بارها تجدیدنظر شد و بر توان اجرایی آن افزوده گردید، اما اقدامات اصلی شهرسازی در سال‌های بعد صورت گرفت.

برهمن اساس بود که در تهران، اگرچه دیوارهای پهن شهر خراب شد و خیابان‌های جدیدی روی خندق‌های کهن ایجاد گردید، لکن این اقدام بدون پیروی از برنامه‌ای مشخص گسترش یافت و چنان شد که تهیه نقشه جدید شهر تهران از سوی دولت به مستشاران فرانسوی واگذار گردید. این نقشه که در سال ۱۳۱۶ تهیه شد، اولین نقشه شهرسازی در قرن کنونی و مربوط به شهر تهران بود.

در این سال‌ها، به دستور بوذرجمهری (کفیل شهرداری تهران) "خیابان‌سازی"های عمده‌ای در بافت‌های پیرامون و مرکزی آن زمان شهر تهران به اجرا درآمد و دو سال بعد یعنی در سال ۱۳۱۸ که "قانون و آیین‌نامه پیش‌آمدگی درگذرها و..." تصویب شد، بدنه خیابان‌ها و ساختمان‌های مشرف بر آن ملزم به تبعیت از ضوابطی خاص شدند.

در سال ۱۳۲۴ بخش شهرسازی و طرح‌ریزی در سازمانی موسوم به "سازمان اصل چهار ترومن" در ایران تشکیل شد و مسئولیت آن بر عهده چند مهندس شهرساز از جمله دکتر تورسن و مهندس گیس نهاد شد. این عده نیز برای اولین بار مطالعات و طرح‌ریزی سه شهر شیراز، اصفهان و سنج را به زبان انگلیسی تهیه کردند.

در سال ۱۳۲۷ هم‌زمان با تأسیس "سازمان برنامه" و "هیأت عالی برنامه"، زمینه‌های اصلی ایجاد سازوکار برنامه‌ریزی عمرانی در کشور به وجود آمد.

در این حال، تحولات اجتماعی ناشی از نوگرایی در جامعه و افزایش رفاه اجتماعی، سبب رشد طبیعی جمعیت و توسعه فزاینده شهرنشینی شد و در پی آن فعالیت‌ها، خدمات و نیازهای جدید زندگی شهری بیشتر شد.

تصویب قانون "نوسازی و عمران شهری" در سال ۱۳۲۷، "قانون شهرداری" در سال ۱۳۳۴، و قانون "کمک زمینی برای اجرای برنامه‌های شهرسازی و اقدامات عمرانی و..." در سال ۱۳۳۹، زمینه‌های حقوقی فعالیت‌های شهرسازی و مدیریت شهری را در شهرها فراهم کردند و از دهه ۱۳۴۰، تهیه طرح‌های شهری در دستور کار کارگزاران قرار گرفت.

با امضای قراردادی بین هیأت عمران بین‌المللی آمریکا و وزارت کشور در دهه ۳۰، اولین گروه از سربازان، تحت عنوان گروه صلح (Peace group) به ایران آمدند و در وزارت کشور مشغول به کار شدند. بدین گونه، برای بیشتر شهرها، طرح شبکه‌بندی و گذراندی تهیه کردند.

هم‌زمان با آن و با شروع برنامه عمرانی سوم کشور، طبق موافقت‌نامه‌ای که بین دولت ایران و آلمان منعقد شد، یک مهندس آلمانی به نام فایل با تشکیل سازمانی به نام شهرسازی در وزارت کشور، برای چند شهر از جمله اصفهان، طرح‌گذاری و اصلاح شبکه تهیه کرد. بعضی از این طرح‌ها به تصویب وزیر کشور که در آن زمان تنها مرجع نظارت و تصویب امور شهرسازی و شهرداری‌ها بود رسید ولی از آن طرح‌ها کمتر استفاده شد.

به این ترتیب، "طرح‌های شهری با کیفیتی که هم اکنون در کشور متداول است از ابتدای برنامه سوم عمرانی کشور (۱۳۴۱-۴۶) آغاز گردید. در سال‌های اول اجرای برنامه عمرانی سوم کشور، قرارداد تهیه طرح جامع چند شهر بین سازمان برنامه و تعدادی از مؤسسات مشاور و معماری و ساختمانی منعقد گردید. تا این که در سال ۱۳۴۳ وزارت آبادانی و مسکن و به دنبال آن شورای عالی شهرسازی تأسیس یافت و نظارت در کار تهیه طرح‌های جامع شهرهایی که قرارداد آن‌ها قبلاً منعقد شده بود، به عهده دبیرخانه شورای عالی شهرسازی محول شد و پس از مدتی عقد قراردادهای جدید در این مورد به دبیرخانه مذکور واگذار گردید."

"در برنامه عمرانی چهارم کشور (۱۳۴۷-۵۱) مطالعات مربوط به طرح‌های جامع ۲۰ شهر که بعضی از آن‌ها در برنامه سوم آغاز شده بود، خاتمه یافت و به مرحله اجرا درآمد. طرح‌های جامع شهرهای بندرعباس، تهران^۱، تبریز، قزوین، رشت، بندرلنگه، انزلی، همدان، اهواز، بابل، جلفا، کرج، شیراز، اصفهان، مشهد، آبادان و خرمشهر از آن جمله‌اند."

شروع واقعی تهیه و اجرای طرح‌های جامع را در ایران، می‌توان هم‌زمان با تهیه برنامه عمرانی چهارم کشور دانست که در این برنامه، طرح‌ها صراحت بیشتری یافتند و چگونگی خدمات‌دهی در آن زمینه‌ها مدون شدند. براساس برنامه یاد شده، طرح‌ها می‌بایست در دو مرحله اجرا می‌شدند: در مرحله اول شناخت وضع موجود شهر از نظر جمعیتی، اقتصادی و کالبدی، و در مرحله دوم، تنظیم برنامه‌های کوتاه‌مدت شهر براساس طرح جامع و انطباق فعالیت‌های شهرداری با آن، محور موضوعات قرار می‌گرفتند.

"بررسی شرح خدمات طرح‌های جامع در این دوره، بیانگر توجه طرح به رفع مشکلات آتی، نگرش نسبتاً جامعی به شهر و نگاهی به مسائل منطقه‌ای به منظور تدوین این طرح‌هاست.

ssafta.imo.org.ir

نخستین طرح جامع تهران در سال ۱۳۴۷ با افق ۲۵ ساله توسط مهندس مشاور عبدالعزیز فرمانفرمائی و ویکتور گرتون در پنج جلد تهیه شد. اساس^۱- این طرح بر محدود کردن جمعیت تهران به میزان پنج میلیون و ۵۰۰ هزار نفر در سال ۱۳۷۰ و پذیرش الگوی توسعه خطی (شرقی- غربی) استوار شده بود.